

ORTA ÇAĞ AVRUPA KARTOGRAFYASINDA CENNET TASVİRLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF PARADISE DESCRIPTIONS IN THE MEDIEVAL
EUROPEAN CARTOGRAPHY

Murat TANRIKULU*

Öz

Hangi önemli olayla başladığı tartışmalı olan Orta Çağ, Batı için her yönüyle karanlık bir çağdır. Bu çağda 85-165 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Batlamyus'un çizmiş olduğu haritalardan ve temsil ettiği bilimsel seviyeden sonra kartografya alanında özellikle Batı'da önemli bir gelişme olmamıştır. II. yüzyıldan başlayarak, Orta Çağın sonuna kadar, tüm bilimler gibi kartografya alanındaki bilimsel gelişmelere de Roma-Katolik Kilisesi'nin dogmalarıyla engel olunmuştur. Bu dönemde bilime ve tüm dünyevi fenomenlere dini mistisizmle İncil ve kilise merkezli bir bakış açısı egemen olmuştur. Böyle bir ortamda algılanan dünya imajı ve çizilen haritalar da bu bakış açısına uygun olarak hazırlanmıştır. Orta Çağ Avrupa haritalarında ökümen, Kudüs merkezde olacak biçimde ya ezoterik olarak bir haçı da andıran basit T-O biçimli ya da Hz. İsa ile ilişkilendirilerek çizildi ve bu haritalarda cennet tasvirlerine yer verildi. Böylece haritalar dine hizmet eden ve meditatif bir görev de üstlenmiş oldu. Haritalara çağ boyunca ya çizenin adı ya bulunduğu mekânın adı ya da genel adlar verildi. Çalışma, dile getirilen bakış açıyla çizilen haritalarda cennetin nasıl anlaşıldığı ve tasvir edildiğini ve etkilerini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Yöntem olarak doküman analizinden ve hermeneutikten yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Avrupa, Cennet, Kartografya, Harita

Abstract

It is accepted that the surprising and unprecedented great event that separates the Middle Ages from the Antiquity began either with the Migration of Tribes (375) or the division of the Roman Empire (395) or the collapse of the Western Rome (476). Regardless of which one is accepted, there has not been much development in the field of cartography in the world in a few centuries after the maps drawn by Ptolemy (85-165). In this period, religious mysticism and a biblical and church-centered view dominated science and all worldly phenomena. In such an environment, the world image and the maps drawn had to be in accordance with this point of view. The settled world on medieval European maps, with Jerusalem in the centre. It was drawn within the body of Jesus and depictions of heaven were included. Thus, the maps also took on a meditative function that served the religion. In the study, document analysis and hermeneutics were used as a method.

Keywords: Medieval, Europe, Heaven, Cartography, Map

GİRİŞ

Dünya tarihinde Orta Çağ, İlk Çağdan ayıran şaşırtıcı, eşi görülmemiş büyük olayın ya Kavimler Göçü (375) ya Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması (395) ya da Batı Roma'nın yıkılışı (476) kabul edilmektedir. Hangisi kabul edilirse edilsin bu çağ bütünüyle Avrupa için kilise dogmatizminin egemen olduğu karanlık bir çağdır. II. yüzyıldan itibaren yaşamın her alanına egemen olan dini dogmatizm yoksul zengin; soylu ve sıradan insanları ayırt etmeksizin cennet cehennem ikileminde bırakmış, insan doğasının gereği cenneti daha arzu edilir ve işlenen konular haline getirmiştir. Böylece ölümden sonra gidilecek yer olan cennet daha çok kilise görevlilerinin uygulamalarıyla çağın kartografik geleneğine taşınmış ve somutlaştırılmıştır. Cennet, semavi dinlerde insanların dünyevi yaşamlarında Tanrı tarafından peygamberleri aracılığı ile gönderilen öğretilere uymaları kaydıyla öldükten sonra kendilerine vaat edilen sonsuz güzellikler yurdudur. Türk Dil Kurumu'na göre ise cennet; *Dinî inanışlara göre dünyada iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yerdir* (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 24.04.2022). Cenn kökünden isim olan cennet “örtmek, gizlemek” anlamındaki “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” manasına gelir. Ahiret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının nedeni, genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır (Şahin, 1993, s. 374-376).

Cennete ulaşmanın tek yolu, tanımlarda da belirtildiği gibi dünya yaşamında dini kurallara uymak, böylece Tanrı tarafından kutsanmaktan geçmektedir. Katolik kilisesine göre bunun sağlanabilmesi; bilimin, bireysel ve toplumsal yaşamın tüm diğer alanlarının kutsal kitaplara ve kilise kanunlarına göre düzenlenmesiyle olanaklıdır. Katolik kilisesi, çoğu zaman dinsel dogma ve düzenlemeler nedeniyle pozitif bilimle ters düşmüştür. Ancak bilimi ve argümanlarını kendi amaçlarına göre eğip bükerek kullanmayı ve böylece insanları ikna etmeyi de asla ihmal etmemiştir. Bu amaç için kullanılan bilimlerden biri de kartografyadır. Kartografya, erken dönem Musevilik ve Hristiyanlığın somut ve somut olmayan kutsal mekânlarını, cenneti, peygamberlerini ve hatta melekleri görselleştirmede yaygın olarak başvurulan bilimlerden biri olmuştur. Böylece haritalar, üzerlerinde gösterilen kutsal imgeler sayesinde her sınıftan Orta Çağ insanı üzerinde içkin bir etkiye sahip olurken aynı zamanda kutsiyet de kazanmışlardır.

Cennetin Orta Çağ haritalarında nasıl tasvir edildiği ve bunun haritalara nasıl işlendiğiyle ilgili bilgilerden ve seçilen en temel örneklerden önce kartografya ve haritayla birlikte Helenistik Dönem dünya algısı üzerinde kısaca durulmasında fayda vardır. Böylece bu yaklaşım, ilerleyen satırlarda da görüleceği gibi aslında bütün bilimsel birikimi Orta Çağ'a aktarılmış bir dönemin

dünya algısının söz konusu çağ kartografyası üzerindeki etkilerini görmemizi ve bu algıya bağlı olarak haritaların hangi amaçlar için, nasıl kullanıldığını ve konuyu anlamamızı da kolaylaştıracaktır.

Kartografya, harita ve harita benzeri gösterimler ile bu gösterimlerde kullanılan grafik işaretlerin özelliklerini araştıran, haritanın tasarım, çizim, basım ve kullanım yöntemlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapan bir bilim dalıdır. Kısaca *harita yapım bilimi, sanat ve teknolojisi* anlamına gelmektedir ve mekânsal bilgi toplamadan kullanmaya kadar tüm üretim işlemlerini ve her türlü harita kullanımını içermektedir. Başka bir ifadeyle, kartografya; *haritalar yardımıyla mekânsal nesnelere ve aralarındaki ilişkileri analiz etme, yorumlama ve iletme bilim, sanat ve teknolojisidir* (AGI, 1992, s. 51-54; Tanrıku, 2017, s. 13-25).

Certeau (1984)'ya göre, *Kartografinin bir bilim olarak kabulünden önce çizilmiş haritalar çoğunlukla, çıkarılan bir yolculukta görülenlerin kaydedildiği günlükten müteşekkildir. Örneğin, Claudius Ptolemy (Batlamyus, MS 85-165) Coğrafyası'nda veya XIV. yüzyıldan sonra denizcilerin kullandıkları portolanlarda olduğu gibi, bir kısmı gözleme, bir kısmı ise geleneksel kaynaklara göre üretilen nesnelere...* (s. 93) Kodlanmış çok fazla bilgiyi içeren haritaların, coğrafi bilgi ve kartografinin mensup olduğu ulusun kültürel yapısının incelenmesinde zengin bir kaynak olarak değerlendirilmeleri kaçınılmazdır. Dile getirilen anlamda tüm haritalar, belirli bir dünya görüşünü yansıtır. Bu nedenle çoğu haritanın dinsel fikirlere göre tasarlandığı görülür. Özgüç ve Tümertekin'e (2000) göre; *Haritalarda zaman ve mekân birlikte gösterilirken, haritayı yapanın ya inanç merkezleri ya da ülkesi, haritanın tam ortasında yer almıştır* (s. 58).

Haritalar aslında üretilmesinde farklı amaçlar ve okunmasında farklı değer yargıları olan kültürel bir nesnedir. Bunun böyle olmadığını söylemek, yapılmış bir nesne olarak haritanın üstlendiği konumu göremek olacaktır. Bu anlamda harita, her zaman bir görüşün zorunlu olarak dışavurumunu ifade eder. Soyutlama, indirgeme, izleme ve ilişki kurma gibi dönüştürücü süreçlere arabuluculuk ederken, haritacı, söz konusu dünyanın bazı görünüşlerini seçer, eler ve öne çıkararak resimli bulmacadaki grafiksel ve dilsel kodları birleştiren imgeyi ifade eder (Pickles, 2011, s. 96).

Kartografya biliminin eseri olan harita, aynı zamanda bir iletişim aracıdır. Rhind (1993), haritanın bu özelliğini *İnsanlığın yarattığı üç iletişim aracı dil, müzik ve haritadan en eski olanı haritadır* (s. 17) sözleriyle dile getirmiştir.

Kartografya biliminin ilk temellerinin atıldığı Helenistik Dönem, kesin olmamakla birlikte Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da, Büyük İskender'in MÖ 323'te ölümü ile MÖ 30'da Mısır'ın Roma tarafından fethi arasındaki döneme verilen addır. Ancak bazı amaçlarla bu dönem, MÖ VI. yüzyıl ile Büyük Konstantin'in Roma İmparatorluğu'nun başkentini MS 330'da

Konstantiniyye (Bizans)'ye taşınmasına kadar dört beş yüzyıl daha uzatılabilmektedir. Helenistik Dönemde, doğrudan demokrasinin ilk örnekleri verilmiş, düşünceler özgürce dile getirilebilmiş, bilginin ve bunu sağlayan bilimin önemi anlaşılmış, birçok bilim insanı yetişmiş ve bu bilim insanları tarafından çok sayıda seçkin eser kaleme alınmıştır. Geometri, astronomi, matematik gibi bilim dalları ile kartografik çalışmanın ilk temelleri de dile getirildiği üzere Helenistik Dönemin adeta merkezi olan Antik Yunan'da ve kolonilerinde Yunanlı bilginler tarafından atılmıştır.

Helenistik Dönem bilim insanları daha çok var oluş, bilgi, madde, dünyanın şekli ve büyüklüğü, çevre, göksel fenomenler ve tüm bunlarla ilgili döngüsel devinimler gibi konularda düşündüler, teoriler ileri sürdüler, tartıştılar, yazdılar ve haritalar oluşturdular. Bu dönemde tartışılan konular arasında Dünya'nın şekli, düz ya da küreselliği ile büyüklüğü de yer almaktaydı. MÖ VI. yüzyılda Pythagoras (Pisagor, MÖ 570-495) küresel bir dünya kavramını ilk kullanan filozoftur. Onun öğrencisi Parmenides, bu küresel dünya yüzeyi üzerinde beş *zon* (*kuşak*) olduğu öngörüsünde bulundu. Bunlar; bir torrid (sıcak), iki temperate (ılıman) ve iki frigid (soğuk) zonu. Merkezdeki sıcak zonun güneşten gelen doğrudan ışınlar nedeniyle çok fazla ısındığını ve bu nedenle uninhabitable (yerleşilmemiş) bir alan olduğunu belirtti (Harley & Woodward, s. 599).

Grek entelektüellerinin tamamı bu fikre katılmadı. MÖ V. yüzyılda Herodot, dünyanın düz olduğu fikrini devam ettirdi. Ona göre yer güneşe yakinken Hindistan çok sıcak bir yerdi (Bagrow, 1964, s. 311). Grek Filozof Aristo (MÖ 384-322), kendinden önceki filozofların Yer hakkındaki görüşlerini yeniden değerlendirdi. Parmenides'in yerin evrenin merkezinde bir küre olduğu, kuzeyde soğuk ve tropikler arasında yerleşilmiş ılıman zon olmak üzere beş zondan oluştuğu fikrini kabul etti. Ünlü eseri *Meteoroloji*'de Dünya'nın iklimlerine değinerek, kürenin karasal bölgelerini çepeçevre kuşatan beş iklime bölünmesi gerektiğini teyit etti. İklimlerin sınırlarının Dünya'nın astronomik bölünmesini yansıtmaması gerektiğini varsayan Aristo, sınırları iki tropik kuşak, Kuzey Kutbu ve Antarktika çemberleri ile tanımladı. Yaşanabilir olduğu düşünülen bu bölgelerden ikisine oikoumene (ökümen) adını verdi. Bunlardan biri kuzeyde, Yengeç Dönencesi ile Kuzey Kutup Dairesi arasında ve diğeri simetriden dolayı kuzeyin ılıman zonunun karşısında ve Güney Yarım Küre'de olmalıydı. Aristoteles, buna rağmen, torrid zondaki aşırı sıcaklığın adı geçen güney zonun keşfini engellediğine inanıyordu (Lee, 1962, s. 375; Craig, 2006, s. 1-16; Harley & Woodward, 1987, s. 599).

Aristoteles'e göre, tropikler arasındaki torrid zon, insan yaşamı için gerekli olan akarsular ve meraları engelliyordu. Kuzey ve güneyin yüksek enlemlerindeki aşırı soğukta aynı etkiye sahipti. Kavurucu bölge fikri Antik Çağdan Rönesans'a kadar yaygın olsa da Aristoteles'in

otoritesi hegemonik değildi. Ancak bütün bu bilgi birikimi Orta Çağ peyzajına aktarılacaktı ve dünyevi cennetin yerinin belirlenmesinde Katolik kilisesi rahipleri tarafından yer yer reddedilerek, düzenlenerek ve büyük çoğunlukla kabul edilerek değerlendirildi (Craig, 2006, s. 93).

Bu anlamda haritalar, özellikle Orta Çağ Avrupa'sında Hristiyanlığın kutsal mekânlarını, Hz. İsa'yı, vaftiz törenlerini, Hz. Âdem ile Hz. Havva'yı ve cenneti tasvir eden ikonografilerle süslenmiştir. Böylece haritaların dini anlamda da bir iletişim aracı olarak görev üstlenmeleri sağlanmıştır.

1. Yöntem

Kavramsal ve kuramsal bir araştırma olarak düşünülebilecek bu çalışma, Orta Çağ boyunca seçilmiş harita örnekleri üzerinde cennet olgusunun Batı dünyasında nasıl anlaşıldığının, resmedildiğinin ve insanlar üzerindeki etkilerinin kronolojik olarak aktarılması yoluyla ilerlemektedir. Bunu gerçekleştirmek için metot olarak doküman analizi ve hermeneutikten yararlanılmıştır. Mevcut olan her türden belgeyi tarayarak veri toplama işine belgesel tarama adı verilir. Taranan belgeler; geçmişte meydana gelen olay ve olguların yaşandığı anda bıraktığı izler haber, fotoğraf, plak, ses ve resim, video, araç gereç, bina, heykel gibi kalıntılardır. Olay ve olguyu olduğu gibi yansıtan ve hatta onunla bütünleşen belgelere kalıntı belge adı verilir. Yazılı ve basılı belgeler ise, sonradan üretilmiş olmaları nedeniyle kalıntılara oranla, gerçekleri tam olarak yansıtmayabilirler (Madge, 1965, s. 91). Belgesel gözlem ve doküman metodu olarak da adlandırdığı bu teknik, mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak, sistemli incelenmesidir. Konunun bütüncül bir yaklaşımla yorumlanması aşamasında ise hermeneutike başvurulmuştur. Zira hermeneutik, geçmişi Helenistik döneme kadar uzanan ve sosyal bilimlerde anlamıyla birlikte yorumu öne çıkartan bir yöntemdir (Fırıncioğulları, 2016, s. 37-38).

Dile getirilen yöntemlerden yararlanılarak kaleme alınan konu, özellikle Batı'da zengin bir yazın alanını ve dokümanı kapsamaktadır. Bu yazın alanından alıntılanan ya da en azından incelenen eserler arasında doğrudan cenneti konu alan Scafi'nin *Mapping Paradise: A History of Heaven on Earth* adlı eseri ve bu eserin değerlendirildiği makaleler yer almaktadır. Bu eser dışında ulaşılan Batı kaynaklı eserlerin çoğu çalışmada da konu edilen mapamundilerin ayrıntılı işlendiği eserlerdir ve cenneti doğrudan konu almazlar. Bunlar arasında Edson, Savage-Smith ve Brincken'in de yazarları arasında bulunduğu *Der mittelalterliche Kosmos. Karten der Christlichen und Islamischen Welt (Ortaçağ Kozmosu. Hristiyan ve İslam Dünyası Haritaları)*, Harvey'in, *Mappa Mundi: The Hereford World Map* eseriyle birlikte alıntılanan Harley, J. B. ve Woodward'ın eserleri ile kaynakçadaki diğer eserler sayılabilir. Türkçe yazın alanında yine konuyu doğrudan ele alan telif eser ya da makale bulunmamakla birlikte ulaşılan kaynaklar

arasında; *İslâm Ansiklopedisi*'nin alıntılanan cennetle ilgili maddeleri, Öztürk'ün *Âdem, Cennet ve Düşüş* başlıklı makalesi ve Aliyazıcıoğlu'nun *Orta Çağ Avrupa'sında Çizilen Dünya Haritalarında Ye'cûc ve Me'cûc (Gog ve Magog) Halkının/Ülkesinin Tasviri* başlıklı makalesiyle birlikte kaynakçadaki diğer çalışmalar sayılabilir.

2. Tevrat ve İncil Anlatılarına Göre Cennet

Cennet Arapça kökenli bir kavramdır. Bu kavram için farklı dil ve dinlerde farklı adlandırmalar kullanılmıştır. İbranicede *eden, aden*, İngilizcede *heaven, paradise* cennet anlamına gelmektedir. Cennet karşılığı olarak kullanılan *paradise (paradis)* kelimesinin aslı Grekçe *paradeisos* olup Eski Farsçada *etrafi çevrilmiş yer, ağaçlı bahçe* anlamındaki *pairi-daezadan* gelmektedir. İbrânîce Tevrat'ta ilk insanın yerleştirildiği bahçeyi ifade etmek üzere kullanılan *Gan Eden (Eden bahçesi)* tamlamasındaki *gan* kelimesi, *Tevrat*'ın ilk Yunanca tercümesi olan *Yetmişler* çevirisinde *paradeisos* olarak karşılanmıştır. Grek literatüründe bu kelime ilk defa Ksenofones (Xenophon) tarafından ve *bahçe* anlamında kullanılmıştır (Şahin, 1993, s. 374-376). Üç semavi dinin kutsal kitaplarına göre cennet tanım ve tasvirlerinde benzer noktalar bulunsa da temelde farklılıkların olduğu da görülür. Örneğin Kuran ve hadislerde ayrıntılı cennet tasvirlerine yer verilir ve cennet dünyevi değildir. Oysa Tevrat ve İncil'de cennet dünyevidir. Diğer yandan Tevrat'ta cennet tasvirleri yer alsa da İncil'de bulunmaz ancak örnek metin ve haritalarda da görüleceği gibi Musevilik ve Hristiyanlık, uygulamalar bakımından nispeten ortak içeriktedir. Burada ayrıntıya girilmeyecek ve sadece konumuz olması nedeniyle adı geçen iki dinin neredeyse ortak cennet yaklaşımı, bu yaklaşımın kartografik çizimlere yansımaları ve *meditatif (iç huzuru)* etkileri üzerinde durulacaktır.

Günümüzde inananları bulunan semavi dinlerin en eskisi olan Musevilikte cennet algısı, daha sonra gelen Hristiyanlığın cennet algısı üzerinde de belirleyici olmuştur. Bu nedenle dile getirilen algıda Tevrat ve İncil alıntılarında da görüleceği gibi kutsal kitaplardan kaynaklı ortak kültürel değerlerin bulunması şaşırtıcı değildir. *Eski Ahit*'in ilk kitabı *Tekvin (Yaratılış)*'de cennet şöyle açıklanmaktadır;

Ve Tanrı doğuda, edende bir bahçe yaptı ve yarattığı Âdem'i oraya koydu. Ve Rab, görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. Ve bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı ve oradan bölündü ve dört kol oldu. Birinin adı Pışon'dur; kendisinde altın olan bütün Havila diyarını kuşatır ve bu diyarın altını iyidir; orada ak günnük ve akik taşı vardır. Ve ikinci ırmağın adı Gihon'dur; bütün Kûş İli'ni kuşatan odur. Ve üçüncü ırmağın adı Dicle; Aşur'un önünden akan odur. Ve dördüncü ırmak Fırat'tır. Ve Rab Allah Âdem'i aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu. Ve Rab Allah Âdem'e emredip dedi: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin; çünkü ondan yediğin günde mutlaka ölürsün (2: 8-17).

Metinde adı geçen ırmaklardan Fırat ve Dicle, kaynak noktaları ve döküldükleri deniz itibarıyla bilinen ırmaklardır. Metinde zikredilen diğer iki ırmak olan Pişon ve Gihon'un ise varlığı Fırat ve Dicle kadar somut değildir. Bu nedenle Museviler arasında Gihon'un Nil, Phison (Pişon)'un İndüs olabileceği inancı yaygındır. Metin aynı zamanda Aden'deki cennet bahçesinin bu inanca göre soyut ya da hayali bir ülke olmayıp dünya üzerindeki bir coğrafi bölge olduğunu da göstermektedir. Hristiyanlıkta ise beklenen ya da umut edilen kıyametten sonra, insanların bu dünyadan başka bir yurda ya da ahirete gideceği değil, bu dünyayı Tanrı'nın restore edeceği ve cennete çevireceği inancı hâkimdir. Diğer bir ifadeyle kıyametin gerçekleşmesiyle insanlar bu dünyayı bırakıp Tanrı'nın egemenliğine gitmeyecektir bilakis Tanrı'nın egemenliği bu dünyaya gelecektir. Bu nedenle cennet, bilinen dünyada ve Asya Kıtası'nın güneydoğusunda, merkezinde Kudüs'ün olduğu yerdedir. Haritalarda da kutsal mekânları, akarsuları, Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı, yılanı, Hz. Nuh ve gemisini, kutsal dağı Asya'nın güneydoğusunda göstermişlerdir.

Tekvin pasajındaki tasvirlerden anlaşılacağı üzere, Hz. Âdem ve Havva'nın bakıp gözetmekle mükellef kıldıkları cennet çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Öztürk (2004), dile getirilen tasvirlerden cennetin yerini tayin ederken özellikle Fırat ve Dicle nehirlerinin bu bahçenin sulanmasında kullanılmasının onun sınırları hakkında bir ipucu verdiğini belirlemekte ve cennetin yerini şöyle açıklamaktadır;

Buradan hareketle William Smith gibi bazı araştırmacılar, Âdem'in iskân edildiği cennetin, içinde her türlü hayvanın yaşadığı, insanın fiziksel özelliklerine son derece uygun bir ortama sahip olan ve İran Körfezi ile Kafkasya'nın güneyine kadar uzanan bir bölge olduğunu söylemiştir. Bu bahsi bir cümlede özetlersek, Tevrat'taki cennet yeryüzünde olup her türlü nimet ve güzellikle donatılmış bir coğrafi bölgeye işaret etmektedir (Öztürk, 2004, s. 169).

Hristiyanların kutsal kitabı İncil, cennetin imajı haline gelen bir bahçe ile başlar ve bir kent ile biter. Yaratılış ve Vahiy arasında epeyce başka imgeler de ortaya çıkıyor olmakla birlikte İncil cenneti çeşitlidir ve biraz esnektir. Her türlü tematik yineleme ve yeniden özetlemeye izin verir. Orta Çağ cennet görüşü, daha önceki İbrani, Pers ve Yunan felsefi akımlarından ve çeşitli imgelerden, edebi ve vizyoner yaratılardan geniş ölçüde ve özgürce yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu görüş, kutsal kitap sayfalarıyla sınırlı olmayan bir bileşikti. Doğru olsun ya da olmasın, Orta Çağ Hristiyanlarının çoğu için cennet algısı, öbür dünya görüşlerinin ardındaki çeşitli etkilerden bağımsızdı ve tamamen Katolik kanonuna (kilise hukuku) dayanıyordu (Tiegreen, 2021, s. 28). Ancak çizilen haritalarda Yer, yalnızca Hristiyanların yaşadığı bir mekân değildi farklı dine mensup olanlarla dinsiz barbarların da yaşadığı bir

mekândı. Bu nedenle Helenistik Dönemden beri dünyayı anlama, algılama ve buna uygun haritalama çalışmaları devam ediyordu.

İnsanların cennet algısı ve bir cennete ulaşma isteği belirtildiği üzere yüzyıllar boyunca Tevrat ve İncil metinlerinden, edebi geleneklerden, vizyoner izlenimlerden, tefekkür alıştırmalarından ve teolojik yapılardan gelerek birikmişti. Batı'da teoloji; kiliselerin, manastırların koşulları, kentleşme ve entelektüelleşme gibi sosyal ve kültürel eğilimler dışında gelişti. Ancak çoğu durumda, cennet hakkındaki fikirler önceden var olan materyallerden uyarlanmıştı. Sonrasında şekil değiştirdi, farklı zamanlarda farklı vurgularla ortaya çıktı, genişledi ve süslendi. İçkin bir cennete duyulan özlem, en bilinçli olarak açıkça kutsal mekânlar ve ritüellerde olmak üzere sayısız şekilde ifade edildi. Daha önceki piskoposlar, bir zamanlar kilisenin merkezi ayininin unsurlarının melekler tarafından Tanrı'nın göksel sunağına taşınmasını bekliyordu. Gerçekliğin dünyevi gölgesi, insan bedeninden uzakta, gerçek maddeye yükseltildi. Madde, fiziksel form olarak dünyevi âleme indi. Göksel şeylerin yaratılışın özüne girmesi, cisimleşmesi ve yaratılış malzemesinde temsil edilmesi fikri her zaman inancın merkezinde yer aldı. Geç Orta Çağ ve erken modern uygulamalarda giderek daha somut ve yaratıcı şekillerde ifade edildi (Tiegreen, 2021, s. 14-15).

Bilinen Dünya'nın, önceden açıklandığı biçimiyle belirli iklim bölgelerine göre tasnifi Helenistik Dönem bilim insanları Parmenides ve Aristoteles'ten başlayarak Orta Çağda devam eden bir uygulamaydı. Bu bölümlemenin sadece coğrafya ve meteoroloji için değil, aynı zamanda teoloji için de sonuçları vardı. Aristo'nun Geç Antik Dönem coğrafyasına belki de en önemli detaylandırmalar, bir astronom ve coğrafyacı olan Batlamyus ve bir Kilise Babası olan Aziz Augustinus (MS 354-430)'un şahsında olmuştur. Augustinus, güney kıtasının yaşanabilir bir yer olduğunu ve burada kuzeyden kalıcı olarak ayrılmış bir insan ırkının var olabileceği inancını reddetti. Zira uzak kıtalarda ve ekvatorun güneyinde insanların var olduğunu kabul etmek, tüm insanların tek yaratılışına ve ortak kökenine olan inanç için sorunlar ortaya koymaktaydı. Okyanusların seyrüseferinin imkânsızlığına rağmen eğer buralar yerleşilebilir ve yaşanabilir alanlar ise Tanrı'nın Güney Yarım Kürede Hz. Âdem ve Havva'ya karşılıklar yarattığı anlamına gelmekteydi. Oysa adil bir Tanrı, insanları Mesih'in havarilerinin erişemeyeceği bir alanda yaratmazdı, çünkü haksız koşulların bir sonucu olarak lanetlenirlerdi. Böylece Augustinus için kutsal yazılar, daha önce açıklanmış olan antipodların insanlardan arınmış olması gerektiğinin kanıtıydı. Coğrafyada, dünyanın karşı taraflarındaki bölgeler (ekvatorun güneyi) olan *antipodlarda* yaşayan halklara *antichthones* adı verilmekteydi. Bu kelime Yunanca karşıt ve dünya anlamına gelen kelimelerinden oluşmaktadır. Klasik ve Orta

Çağ Avrupa'sı, Dünya'nın ekvator tarafından kuzey ve güney olmak üzere iki yarım küreye bölündüğü inancındaydı. Bu yarım kürelerden birinde yaşayanların diğerindekilere karşı *antichthones* olduğu söyleniyordu. Bu fikir Mela ve diğer klasik yazarlar tarafından da açıklanmıştı. Bununla birlikte dünyadaki tüm insanların Hz. Âdem'den gelmesi gerektiğine inanan Hristiyan yazarlar, eğer böyle bir yer Güney Yarım Küre'de varsa dahi, bu toprakların insanlar tarafından iskân edilebileceği ihtimalini dile getirildiği üzere bütünüyle reddettiler (<https://dbpedia.org/page/Antichthones>, Erişim tarihi:23.02.2022).

Böylece Augustinus ve Aristoteles'in görüşleri, Avrupa'nın da içinde bulunduğu kuzey küresine karşılık gelen başka bir yerleşim bölgesinin olmadığına dair ortak Orta Çağ inancına yol açtı. İnsanların yaşamını sürdüremeyecek kadar sıcak, kavurucu bir bölge (torrid) ise güneydeki ökümen ile sınır komşusuydu. Orta Çağın sonlarında, Augustinusçu ve Aristotelesçi konum, Dünya'nın doğası ve iklimleri hakkındaki kavramlar üzerinde neredeyse bütünüyle etkindi ve bu çağın en yaygın astronomi ders kitabı olan *De sphaera mundi (Dünya Küresi)*'de geniş bir biçimde yer bularak yorumlandı (1230). Bu çalışmanın yazarı, XII. yüzyılın sonlarından veya XIII. yüzyılın başlarında yaşadığı eserlerinden anlaşılan ancak hakkında çok az bilgi bulunan ve bir bilim insanı olan Johannes de Sacrobosco'ydu (Craig, 2006, s. 93). Sacrobosco, eserini İslam astronomisi ve Batlamyus'un *Almageest*'inden etkilenererek kaleme almıştı. Craig (2006)'e göre;

Sacrobosco, Batlamyus'un yedi ikliminin yerleşimini biraz değiştirdi, güney sınırının Meroe enleminde olduğu konusunda hemfikir, ancak onun en kuzeydeki iklimin sınırını 50 derece kuzey paraleli olarak işaretlendiğini iddia etti. Sacrobosco, Güney Yarım Küre'nin kuzeyi yansıttığına (kuzeyin eşi olduğuna) inanmış görünüyor. Onun için, ökümene yönelik bu sınırlar katı kurallar içinde gözlemlenmemeliydi. Kutup bölgelerinde adalar ve insan yerleşimlerinin olabileceğini, ancak kötü yaşam koşulları nedeniyle, bölgenin bir iklim kategorisini hak etmediğini düşünüyordu (s. 93-94).

XIII. yüzyılda bir çevirmen ve bilim insanı olan Michael Scott, alan hakkındaki yorumuna Augustinus'u ekleyerek Sacrobosco'nun konumunu revize etti. Augustinus'un argümanını özetledikten sonra, "antipodlar yaşanabilir olmamalıdır, çünkü böyle bir önerme dine aykırıdır (kontra fidem)" yorumunda bulundu (Craig 2006, s. 93-94). Bu nedenle cennet kuzey yarımkürede Asya'nın nispeten güneyinde olmalıydı. Dile getirildiği biçimiyle cennet, kesin olarak Avrupa'nın güneydoğusunda Kudüs ve yakın çevresindeydi. Böylece Tevrat ve İncil'e göre yeri belirlenen dünyevi cennet, çizilen Orta Çağ haritalarında kutsal kent Kudüs'ün mücavir alanında ve doğuda tasvir edildi.

3. Tevrat ve İncil'deki Cennetin Orta Çağ Avrupa Kartografyasına Yansımaları

Cennetin tasvir edildiği ilk haritalar T-O haritalarıydı. El yazmalarına eşlik eden en erken T-O haritaları, yaklaşık 600'lü yıllarda Sevilla Piskoposu Isidore Hispalensis'in yazılarında ortaya çıkmaktadır. Erken Hristiyanlık, Isidore gibi din ve bilim insanlarının Hristiyanlık doktrini ve günlük yaşama dair dâhil etmeye çalıştığı sayısız bilimsel teoriyi Helenistik Dönemden ve Roma'dan miras aldı. Orta Çağda keşişler, manastırlara bağlı rahibeler gibi birçok insan, hac için yola çıkamadı. Bu kısıtlama, kutsal yerleri ve kalıntıları fiziksel olarak ve gerçek bir hacca gitmek yerine kütüphanelerindeki harita ve kitaplar üzerinden izleyerek sanal bir hacca gitme talebi yarattı. Erken kilise papazları, hacca gidemeyen keşişler, rahibeler ve diğer insanların hac ritüelini yapmış kadar iyi öğrenmeleri gerektiğine inandılar. Bunun için dinin klasikleşmiş teorilerinin basitleştirilmiş açıklama ve diyagramlarını ürettiler. Yaratılış kitabı olan İncil'e odaklanmanın dışında daha ziyade Tanrı'nın insan davranışlarına olan reaksiyonu, kozmoloji ve dünyanın fonksiyonlarına odaklanıldı. Sonuç olarak; klasik teoriler, gezegen yörüngeleri de dâhil olmak üzere göksel fenomenleri, ay ve güneş döngülerini, tutulmaları, gelgitlerin ve rüzgârların arkasındaki güçleri, Hristiyan doktrinine dâhil etmek nispeten kolaydı. Ayrıca İncil temalı dekoratif çizimler de bulunmaktaydı. Haritanın ölçeği bu basit figürleri ve dağları dahi küçüklüğünden dolayı baskılsa da üst kısmında cennet, Hz. Âdem, Havva ve yılan görülebiliyordu (Edson, 1997, s. 14).

Musevi-Hristiyan geleneğinde cennet, bedensiz bir varlık ya da sadece manevi bir durum değildi, daha ziyade dünya yüzeyinde bir yerde bulunan ve bu nedenle potansiyel olarak dünya haritasına sabitlenebilen gerçek, maddi bir yerdi. Isidore yazıları ile birlikte diğer kilise yazıları cennetin konumunu harita üzerinde ve Orta Çağ Avrupa toplumunun zihninde coğrafi olarak sabitledi. Aziz Isidore, dünyayı tasvir etmek için İncil'e güvenmeye ilişkin Orta Çağ kartografik geleneğinin yerleşmesine yardımcı oldu. Isidore'un İncil odaklı çizdiği harita Kudüs'ü merkezde, cenneti en üstte (harita en doğuya doğru yönlendirildiği için en doğuda) tasvir eder. Haritaya Akdeniz hâkimdir. Kama şeklindeki Kızıldeniz sağ üstte ve örneklerde görüldüğü gibi kırmızı renkte gösterilmiştir. Merkezde Kudüs fikri, *Tevrat*'ın bir bölümü olan *Hezekiel*'den gelen belirli bir kutsal kitap öğretisine aittir. Zira bu öğreti; "Rab Tanrı şöyle diyor: Bu Kudüs; onu, çevresinde ülkeler bulunan ulusların merkezine koydum (Hezekiel 5: 5)." biçimindedir. Cennetin en doğuya yerleştirilmesi de yine İncil'den gelir: *Yaratılış Kitabı*'nda; *Rab Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyi kötüyü bilme ağacı vardı* (Yaratılış Kitabı, 2: 8-9) biçimindedir. Bu harita daha önce de dile getirildiği gibi mapamundinin (Latince Orta Çağ dünya haritası) T-O stilinin en erken şeklidir. Isidore'un

haritasında cennet tasvir edilmiş olsa da verilen örneklerdeki gibi belirgin değildir. Bu nedenle burada bu haritaya yer verilmemiştir.

Sevilla Piskoposu Isidore, etimolojilerde cenneti Asya'nın bir bölgesi olarak tasvir etmişti ve insanların buraya neden seyahat edemediğini de açıklamıştı. Duzca (2024)'nın Isidore'dan naklettiğine göre; *İnsanlığın düşüşünden (büyük günahattan) sonra cennet, gökyüzüne kadar ulaşan bir ateş duvarının kuşattığı alevli kılıçlardan oluşan bir çit tarafından kapatılır. Melekler alevli kılıçlar üzerinde uçarak şeytani ruhların ona yaklaşmasını, günahkâr ruh ya da bedenlerin cennete erişmesini engeller* (s. 8-13). Bu tasvir, örnek olarak verilen şekillerde de görüleceği gibi küçük farklılıklarla tüm çağ boyunca uygulanmıştır. Orta Çağda yaygın bir biçimde dünya haritaları üreten kartograflar, değinildiği üzere yalnızca coğrafi özellikler değil aynı zamanda etik, dinsel, kültürel değerlerin, zoolojinin ve tarihi düşüncelerin detaylı bir bilgi ağını da sundular. XV. yüzyıla kadar çoğu dünya haritası iki tasarım üzerine temellendirildi. *İlk tür, astronomiden etkilendi ve kuzey sayfanın zirvesinde konumlandırıldı. Firigid, temperate, torrid ve merkezi bir su kütlelerinin kuzeyi ve güneyiyle birlikte Yer'i beş veya yedi iklim zonuna bölen yatay çizgilerden oluşmaktaydı. Diğeri, ilk olarak Isidore tarafından çizilen üç ya da dört parçalı T-O haritalarıydı* (Duzca, 2014, s. 8-13), (Şekil 1).

Duzca (2004)'ya göre de bu haritalardaki çizimler, İncil hikayeleri, klasik mitoloji, hayvanlar ve kendine özgü insansı yaratıkları (Güney Yarım Küre'nin lanetli ve canavar halkları), binaları, kasabaları ve kentleri temsil eden mimari eğilimler arasında dağılmıştır. Çağdaş bakış açısıyla haritaların birçoğu betimlemeler ve imgelerle birlikte ilk bakışta naif görünebilir ve muhtemelen Orta Çağın cehalet ve saflık dönemi olarak algılanmasını güçlendirebilir. Ancak haritayı bugünün standartlarına ve beklentilerine göre yargılamak kesinlikle yanıltıcı olur. Orta Çağ dünya görüşü, günümüz bilimsel analizinden çok farklı varsayımlara dayanıyordu. Orta Çağın Batılı Hristiyanları, insanlığın kaderi için dünyayı ve içindeki her şeyi Tanrı'nın ilahi planının kanıtı olarak anlamaya çalıştılar ve öyle sundular (s. 9-10).

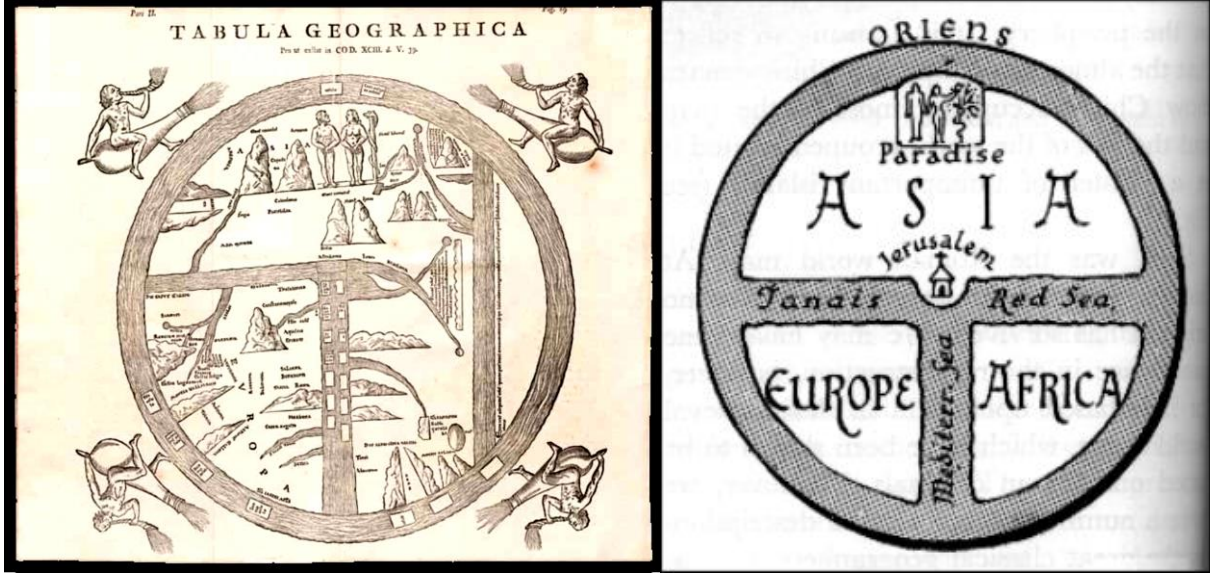
Orta Çağ boyunca kilise görevlileri, piskoposlar, rahipler, rahibeler ve keşişler dönemin eli kalem tutan aydın insanları olarak pozitif olmasa da bilimle de doğrudan ilgilidiler. Bunlar kutsal kitaplar ve kilisenin dogmatik yaklaşımlarına sorgulamaksızın katı bir teslimiyetle bağlıydılar. Bu görevliler tarafından üretilen haritalarda, dünyevi ve coğrafi doğruluk ortadan kaldırılmış, Hristiyanlığın doğduğu mukaddes ülkeye geniş yer verilmiştir. Daha önce vurgulandığı gibi Tevrat ve İncil'deki ifadeler gereğince Kudüs, merkezi kısma yerleştirilmiş, diğer ülkeler bunun etrafında yer almıştır. Aynı tarzda oval haritalar da yapılmıştır. Karaların çevresindeki girinti ve çıkıntılar hafifletilmiş, haritaya süslü bir görüntü verilmiştir. Kültürel

bir kabul olarak bu haritalarda da mukaddes bölge merkezde, cennet yine en tepede ve doğudadır. Cennetin dört nehri belirli bir şekilde çizilmiştir. Bu çağda yaygın olarak çizilen haritalar T-O haritalarıdır. T-O haritalarının, VII. yüzyıla ve Isidore'a ait en eski örneklerinden itibaren çeşitli versiyonları Orta Çağ sonlarına kadar çizilerek benzer amaçlarla kullanılmışlardır. Orta Çağ T-O (Terrarum Orbis) veya nadir olmakla birlikte Y-O biçimli haritalarda Yer, bir daire olarak kabul edilmiş ve dış çerçeve büyük O harfine benzetilmiştir. Dönemin bilinen kıtaları Asya, Avrupa ve Afrika (ya da Libya) ise büyük T ya da Y harfine benzeyen nehir ve denizler gibi su kütleleriyle birbirinden ayrılmıştır. Kıtaları ayıran nehir ve denizler O harfinin içine daha çok T görünümü oluşturduğundan T-O adı verilmiştir (Woodward, 1987, s. 311-312).

Klasik T-O haritalarının yanında renkli ikonografilerle (dini simgelerle) süslenmiş olan T-O haritaları da üretilmiştir. Bunların en bilinenleri burada da sunulacak olan Ebstorf ve Hereford haritalarıdır. Haritalarda görülen kutsal çizimler Tevrat ve İncil öğretilerinin bir sonucudur. Garip resimler ve yaratıklar ise Helenistik Dönem mitlerinden, Haçlı Seferlerine katılanlar, hacılar ve seyyahlar tarafından anlatılan abartılı hikâyelerden esinlenilerek haritaya aktarılmıştır (Köktürk, 2004, s. 55). Hristiyanlığın gelişme devresinde, dini tesir altındaki T-O haritalarında bilinen yeryüzü paterni sembolik bir anlam ifade ediyordu. Bunlarda dünya çevresi bir okyanusla kuşatılmış olarak gösteriliyordu. Bu tarz, Romalıların dairevi haritaları olan Orbis Terrarum'dan alınmış olup, çevre okyanusu (acı su) ise Mezopotamya uygarlıklarından gelmekte olan bir fikirdi (Woodward, 1987, s. 311-312).

T-O haritalarında merkezdeki Kudüs'ten çevreye doğru dairesel (360⁰) bir bakış hâkimdir. T, yeryüzündeki kara kütlelerini Afrika, Asya ve Avrupa olmak üzere üç kıtaya böler. T'nin yukarıdan aşağı doğru olan ve Afrika'yı Avrupa'dan ayıran bölümü Akdeniz'e atfedilmiştir. T'nin üst yatay çizgisinin sağ tarafı Kızıldeniz'i temsil eder ve Afrika'yı Asya'dan ayırır. T'nin üst yatay çizgisinin sol tarafı ise Karadeniz, Don Irmağı ve Azak Denizi'ni temsil eder. Bu su kütleleri Avrupa'yı Asya'dan ayırır. Harita doğuya dönüktür. Bu şekilde, diğer iki kıtadan iki kat kadar büyük olan Asya, haritanın üst tarafında yer alır. Bu doğru oryantasyonu çoğu Orta Çağ atlasının ortak özelliğidir. Kutsal yazılara göre dünyevi cennet de yerkürenin en doğusunda bulunuyordu. Bundandır ki çoğu Orta Çağ haritasının tam tepesinde cennet yer alır. Burada Hz. Âdem ve Havva, yılan kılığındaki iblis, yasak meyve ve ağacı ile cennetten kovulma anı, kutsal ırmaklar, dağlar ve merkezde Kudüs de görülebilmektedir. Her ne kadar bu T-O haritalar, düz disk biçimli bir dünyayı temsil ediyormuş gibi görünse de gerçekte durum böyle değildir. Orta Çağ haritacıları daireyle yerkürenin üst yarıküresini göstermek istemişlerdir. Alt yarıküre

Tabula Geographica’da görüldüğü gibi ayrı bir çizgiyle boş olarak gösteriliyordu. Zira Hristiyan inanışında daha önce zikredildiği üzere antipodların genellikle insan yaşamına uygun olmadığı düşünülüyordu (Woodward, 1987, s. 311-312), (Şekil 1-2).

Şekil 1-2: Tabula Geographica ve bir T-O haritasında cennetin gösterimi. Hz. Âdem ve Havva ile yılan kılığındaki iblis ve yasak meyve ağacı. Tabula Geographica’da dik kalın çizgiyle ayrılan boş alan antipodu temsil etmektedir (Kaynak: 1-Duzka, 2- Anonim).

T-O haritalarındaki üçlü şema, aynı zamanda Hz. Nuh’un oğullarından türeyen insanların yerleştiği Yer’i üç kıtaya bölmek için de kullanıldı. Üç parçalı yapı bu nedenle ve zaman içinde yorumlanarak Yer’de insan yaşamının tarihi başlangıcının da ezoterik bir sembolü oldu. Sam, Ham ve Yafes’in aileleri, değişik oranlardaki ayrıntı ve *Genesis (Yaratılış)*’teki İncil listelerine göre haritalarda ayrı ayrı tasvir edilmiştir. Yafes’in çocukları, *milletlerin adalarında* (Tekvîn, 10: 5), yani Anadolu ve Avrupa’nın Akdeniz sahillerinde, İsrail’in batısında ve kuzeyinde, Ege ve Anadolu coğrafyasında yerleşmişlerdir (Harman, 2013, 174-175). Sam’ın ailesi, en büyük oğul olması nedeniyle en büyük parçaya Asya’ya sahiptir. Sam, ayrıca Arap Yarımadası ve ekvatorun kuzeyinde kalan Afrika toprakları, Ham ise ekvatorun güneyinde kalan Afrika kesimine sahip olmuştur ki bunlar çoğunlukla siyah ten rengine sahiptir. İnsanların Sami, Hami, Yafesi olarak adlandırılmaları da bu bölünmeden ileri gelir. *Anlatılanlar ışığında aslında bu haritaların çizim amacının dini bir takım mesajları vermek, insanlara kulluk vazifelerini hatırlatmak ve ahreti bireylerin dimağında canlı tutma çabasının olduğu da anlaşılmaktadır. T-O haritaları, Orta Çağ Avrupa’sında Hristiyanlık dininin her alanda egemen oluşu bir dönemde din adamları tarafından resmedilmişlerdir* (Yiğit vd. 2013, s. 78-112).

Sevilla Piskoposu Isidore’un yazılarına eşlik eden T-O biçimli harita gibi diğer bir harita da VIII. yüzyılın sonlarında üretilen Liebanalı Aziz Beatus (730-800) haritasıdır. Teolog, keşiş ve

bir coğrafyacı olan Aziz Beatus, Kuzey İspanya'da eski Cantabria (Kantabria) Dükalığı'nda doğmuş ve burada yaşamını kaybetmiştir. *Commentary on the Apocalypse (Kiyamet Üzerine Yorum)* adlı ünlü eserin de müellifidir. Bu eserde Beatus, Isidore dâhil önceki birçok yazarın yazılarını derledi ve çeşitli kaynaklara göre çizilen bir harita ilave etti (Şekil 3).

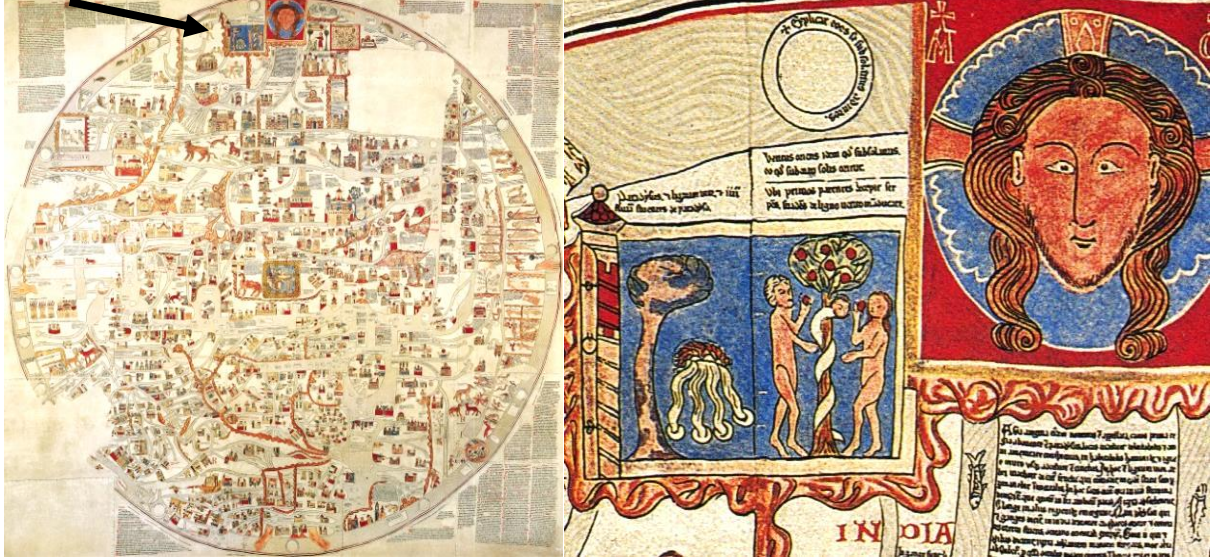

Şekil 3: Beatus'un Dünya Haritası ve bu haritada cennet. Hz. Âdem ve Havva, yasak meyvenin yenme anı, meyve ağacı, ağaca dolanmış yılan kılığındaki şeytan (Kaynak: https://scalar.usc.edu/works/a-nostalgic-filter/media/77_Sever_1.jpg, Erişim tarihi: 23.04.2022)

Harita, kurtuluş müjdesini yaymaya çalışan havarilerin çabası ile cenneti temsil eden yılan, Hz. Âdem ve Havva'nın önemli tasvirlerini içeriyordu. Orijinal el yazması ve harita kaybolmuş olsa da haritanın kopyaları günümüze ulaşan el yazmalarının birçoğunda mevcuttur. 37×57 santimetre boyutlarında olan bu haritanın sonraki versiyonlarına rüzgârları ve ana yönleri gösteren daha fazla bilgi girildi. Diğer Hristiyan yorumcular gibi Beatus da Vahiy'de Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek kurban edilmesi ve Pentikost'ta Hristiyan kilisesinin kurulmasında belirtildiği üzere Hz. İsa Mesih'in kötülük karşısında son zaferi kazanacağına inanıyordu. Beatus haritaları, kıyametten sonra yerin evrensel kilise cennetine dönüşümünü, Tanrı'nın sonsuz krallığını ve deccalı yeneceği vahyin anını canlandırıyor (Beatus of Liebana, <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/536298>, Erişim tarihi: 23.04.2022).

Orta Çağda çizilen Beatus Haritası ve diğer haritalar, pratik amaçlardan daha ziyade sembollerle zenginleştirilmiş sanatsal çalışmalar gibi değerlendirildi. Bunlar Tanrı'yı sembolize etmek için bir duvara ya da sunağa asılabilir. Bu haritaların örneklerinden biri XIII. yüzyılda çizilen Ebsorf Haritası'dır. Harita, 1240-1243 yılları arasında Almanya'da Ebsorflu veya Tilburyli Gervase adındaki bir rahip ya da keşiş tarafından çizilmiştir. 3,58×3,56 metre boyutlarındadır ve şu ana kadar kaydedilen en büyük mapamundidir. Haritada bilinen dünya,

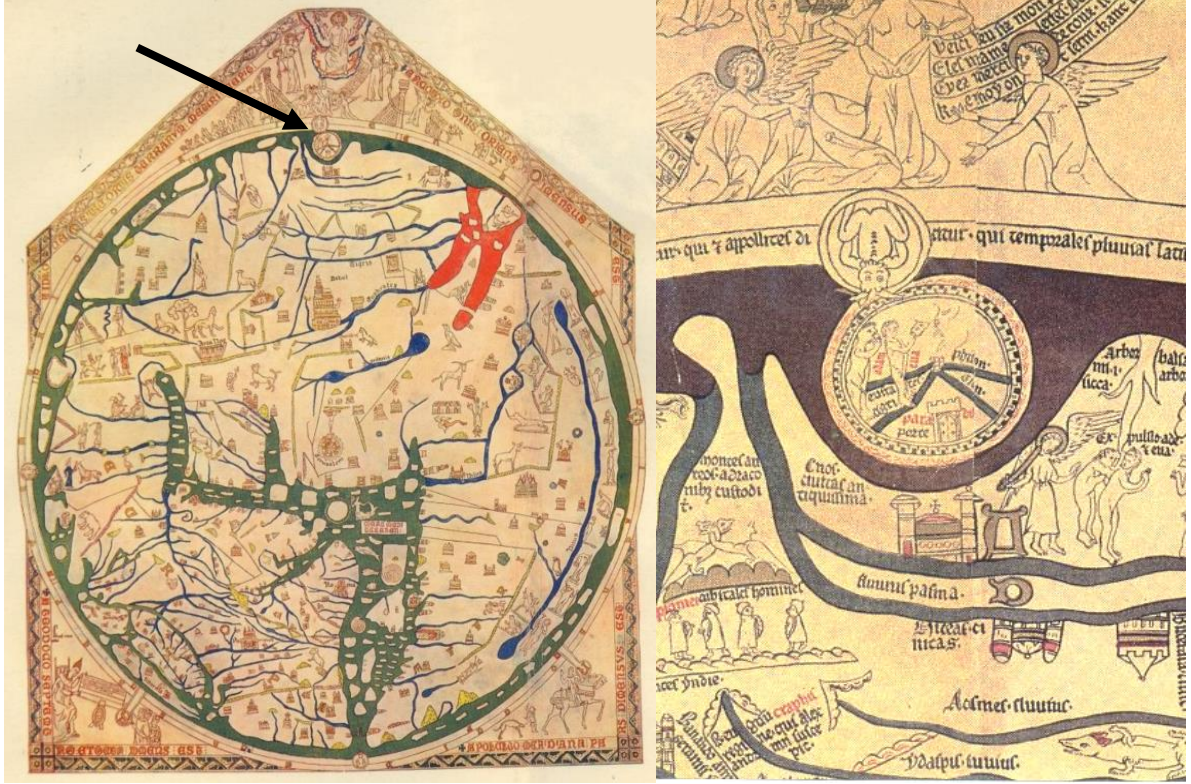
Hız. İsa'nın başı, elleri ve ayakları dört bir yanında olmak üzere vücudunda tasvir edilmiştir (Şekil 4). Ebsorf ve benzeri haritalar, dini fikirler kadar fiziksel dünyayı ve bunlara kaynaklık eden dokümanların felsefi özünü algılama yeteneğini de gösterir (Woodward, 1987, s. 309-310).

Şekil 4: Ebsorf Haritası'nda cennet, büyütülmüş parçada Hz. Adem ve Hz. Havva, kutsal ırmaklar, ağaca dolanmış halde yılan kılığındaki iblis, meyve ağacı ve yasak meyvenin yenmesi (Kaynak: Faletra)

Cenneti hem işlevsel olan fiziksel bir mekânda hem de kronolojik olarak uzak ve yaşamsal, tarihi bir sahne yeri olarak harita üzerinde tasvir etmek Tanrı inancıyla ilgili bir durumdur. Altta, Batı'dan bir mapamundinin çevresini, önce güneye ve ardından doğuya doğru bilinmeyen gerçek bir dünya üzerinde hareket ederek takip eden izleyici, sonunda cennete ulaşır. Daha uzak güneye gitmek Tanrı'dan daha uzağa götürür. Haritada Hz. İsa'nın başı en üstte, kolları iki yana açık ve en altta da ayakları görülmektedir. Haritanın Hz. İsa'nın başının hemen solunda, okla işaretlenen kesiminde cennet yer almaktadır. Büyütülmüş parçada ise cennetin dört kutsal ırmağı, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın yasak meyveyi yeme anı, ağaca dolanmış yılan kılığındaki iblis görülmektedir. Kudüs ise haritanın ortasındadır. *Haritada 1500 yazılı metin yanında Hz. Nuh'un Ağrı Dağı'ndaki gemisi, Musevilerin yarılmış Kızıldeniz'den geçme güzergahları gibi 845 ikonografik ünite bulunmaktadır* (Pischke, 2014, s. 156). Bunların 500'ü bina, 160'ı göl, deniz, nehir ve farklı su yolları, 60 ada ve dağ, 45 insan ve çok sayıdaki diğer dini figürden (katedraller, kiliseler, hac yerleri vb.) oluşmaktadır. Dünyanın Hz. İsa'nın bünyesinde resmedilmesi, İsa Mesih'in dünyayı bir arada tuttuğu, kendisinin de sonsuzluk aleminde yönettiği insanlık gibi bu dünyanın bir parçası olduğu ve dünyanın da bedenî olarak Mesih'in bir parçası olduğu anlamında yorumlanmıştır (Şekil 4).

Cennetin tasvir edildiği önemli harita örneklerinden bir başkası Hereford Katedrali Haritası'dır (Şekil 5). Hereford Mapa Mundi de tıpkı Ebsorf Haritası gibi kutsal toprakları merkeze alan ve Hristiyan anlatılarıyla biçimlenmiş bir haritadır. Hereford Katedrali'nde bulunduğu için bu adı almıştır. Külliyyattaki tüm haritaların açık ara en iyi bilinenidir. Hereford Mappa Mundi, günümüze ulaşan en büyük, en ayrıntılı ve çok resimli bir dünya haritasıdır. Lincoln'de Holdinghamlı Richard olarak da bilinen Richard de Bello tarafından yapılmış ve daha sonra katedrale taşınmıştır (McKenzie, 2000, s. 20; Harvey, 1996). Mapamundinin 1300 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. 1,65×1,35 metre boyutlarında tek bir tabaka halindeki buzağı derisinden hazırlanan parşömen (buzağı derisi) üzerine çizilmiştir (Woodward, 1987, s. 311-312; Harvey, 1996).

Şekil 5: Hereford Katedrali Haritası'nda cennet (okla işaret edilen yer) ve Kızıldeniz, büyütülmüş parçada ise su ve ateşle kuşatılmış cennet, dört ırmağı, Hz. Âdem ile Havva'nın kılıçlı melek tarafından cennetten kovulması (https://www.joh.cam.ac.uk/library/library_exhibitions/schoolresources/exploration/mappa_mundi, Erişim tarihi: 06.07.2022).

Haritanın yazarının kimliği ve hangi amaçlarla yapılmış olabileceği konusunda pek çok spekülasyon yapılmıştır. Harvey (1996)'e göre bu harita, sadece bir harita değil daha fazlasıdır. Uzak diyarların, halklarının, mitlerinin ve doğa tarihinin bir ansiklopedisi olarak görülebilir ve hepsi de Hristiyan inancı çerçevesinde haritada bir arada tutulur.

Hereford Mapamundi'de dünya, çemberî bir daire içinde tanımlanır. Buzağı derisinin şeklini yansıtan beşgenin tepe kısmı aynı zamanda haritanın başucudur. Cennet bahçesi, haritanın en

üstünde ve en doğuda konumlanmıştır. Cennet (eden) kesinlikle *haritada* olsa da, görüntünün dini açıdan verdiği ders daha kesindir. Hz. Âdem ve Havva'nın itaatsizliği nedeniyle, cennet insanlık için erişilemez uzaklıktadır. Etrafı bir ateş çemberi ve mazgallı duvarlarla çevrili, kapıları sıkıca kapatılmış ve tüm cennet kara kütlelerinden bir su kütlesi (okyanus) ile ayrılmıştır. Eden'in altında, dünyanın en doğu kıyısında, kılıcı olan bir melek Hz. Âdem ve Havva'yı kovar. Çizimde başları öne eğik, omuzları çökmüş ve ağırlaşmış görünüyorken, umutsuzluk içinde ellerini sıkılmaktadırlar. Onlar perişan ve tüm insanlığı günah dünyasında yaşamaya mahkûm edecek bir itaatsizlik eyleminin ağırlığıyla ezilmiş durumdadırlar. Bu haritada da diğer örneklerde olduğu gibi Musevilerin yarılmış Kızıldeniz'den geçme güzergahları görülmektedir (Şekil 5). Orijinal günah doktrini, Aziz Augustinus'un çalışmalarında geliştirildiği gibi, büyük oranda bu şekilde yayıldı ve haritanın Orta Çağ izleyicileri üzerindeki etkileri, insanlığın düşüşünün (büyük günah) temsiliyle açık bir biçimde görülebiliyordu (Arrowsmith, 2007).

Arrowsmith (2007)'e göre harita, cenneti, önemli Hristiyanlık merkezlerinin Klasik Antik Çağın harikalarının yanında durduğu, garip hayvanların ve deforme olmuş lanetli ırkların uzak topraklarda yaşadığı bir dünyayı anlatmaktadır;

Burası ejderhaların, tek boynuzlu atların ve devlerin yaşadığı bir yerdir ama aynı zamanda odak noktası çarmıha gerilme olan bir bölgedir. Kudüs'ü tasvir eden dairesel bir diyagram haritanın hem coğrafi hem de figüratif merkezini işaretler. Kudüs'ün üzerinde çarmıha gerilmiş Mesih'in görüntüsü, bir küre üzerinde haç gibi yükselir. Bugün harita solmuş, sararmış ve yer yer belirsizleşmiştir. Ancak kendi zamanında, yeni çizilmiş ve canlı renklerle, neredeyse kesinlikle net bir biçimde görülebilirdi. Bu haliyle Orta Çağ izleyicilerine dünya coğrafyasının, etnografyasının ve tarihinin gerçekten çarpıcı bir temsili sunuyordu. Bunun yanı sıra ve belki de insanlığın manevi hedefini açıkça göstermesi bakımından da farklı bir öneme sahipti (Arrowsmith, 2007).

Bu hedef aslında Haçlı Seferlerinin, Polo, Kolomb, Vespucci gibi önemli gezgin ve kâşiflerin, yıllarca süren savaşlara ve zorlu yolculuklara yaşamları pahasına neden katlandıklarını da anlamlı kılmaktadır. Zira onlar için dünyayı ve tüm içeriğini incelemek, araştırmak emperyal olduğu kadar teolojik bir görevdi.

Diğer yandan Ebsorf ve farklı mapamundilerin birçoğu sözü edildiği gibi Helenistik Dönem mitlerinden izler de taşımaktaydı. Bu mitlerden biri *Herkül Sütunları*'ydı. Bu sütunlar o zaman ve Orta Çağda, bilinen dünyanın en batı sınırını oluşturuyordu. Bu sınır Cebelitarık Boğazı'ydı. Adı geçen sütunlar da haritanın en altında, Cebelitarık Boğazı'nın ortasında iki sütun olarak resmediliyordu. Dante Alighieri'nin *Inferno*'sunda (1300) bildirdiği gibi bundan daha ötesi yoktu ve bu durum antipodların var olabileceği fikrinin kilise tarafından reddedilmesinin de gerekçelerindendi. Haritada İberya kıyılarından iç kesimlere doğru kırmızıyla yazılmış ve

sütunların sağında yer alan bir metinde *Terminus Europe (Avrupa'nın sonu)* yazmaktadır. Sütunları karşı tarafında, Kuzey Afrika'da da benzer bir metin yazılıdır *Terminus Afrika (Afrika'nın sonu)*, (Tanrikulu, 2022, s. 202-205; McKenzie, 2000, s. 41-139).

Cennetin tasvir edildiği haritalardan bir diğeri London Psalter (Zebur) Haritası (Psalter Dünya Haritası)'dır. Bu harita aslında bir tür ikonografik Ebstorf-Hereford tipi mapamundidir. *Zebur* ya da *Mezmurlar* kitabı içindedir. Boyutları 17×12,5 cm, parşömen üzerindeki resimler 10×15 cm ve dünya haritası ile dairenin çapı ise yaklaşık 8,5 cm'dir (Şekil 6). Psalter Dünya Haritası, küçük olmasına rağmen alışılmadık derecede çok sayıda ayrıntı ve 91 coğrafi yer adı içerir. Harita muhtemelen daha büyük bir harita temelinde oluşturulmuştur. Kral III. Henry, haritayı 1230 civarında, 1263'te bir yangında harabeye dönecek olan Westminster Sarayı'nın boyalı salonuna yerleştirmiştir (Barber, 1989, s. 5).

Harita, XIII. yüzyıl haritacılığının günümüze ulaşan en önemli örneklerinden biridir. Dönemin İngiliz halkının dünyayı nasıl algıladığıyla ilgili çok şey anlatmaktadır. Kudüs, haritanın merkezindedir ve üstte tüm dünyaya meleklerin eşlik ettiği Mesih'in bakış açısıyla bakılır. Bu durum Orta Çağ insanlarına; coğrafyaya İncil'e ve Tanrı tarafından yeryüzünün yaratılmasındaki amaca göre bakılmasının gerekliliğini göstermesi bakımından da önemlidir (McKenzie, 2000, s. 20-22; <https://www.bl.uk/learning/timeline/item99816.html> 06.07.2022).

Harita psalter adını, tasarımı şu anda Hereford Katedrali'nde bulunan ünlü mapamundi ile yakın paralellikler paylaşan bir dünya haritasının tam sayfa çiziminden alır. Çizim, iki melekçe çevrili dünya küresini tutan Mesih'i göstermekte ve hemen onun gövdesinin altında ağzından sel sularını döken Güneş, cennet bahçesinden geçen beş kutsal ırmağı beslemektedir. Müellif, bu listeye hem Ganj hem de Phison (Pişon) ırmağını girerek sayıyı beşe çıkarmıştır. Oysa çoğunlukla gelenek; Ganj veya Phison'u tek kabul ederek Nil, Fırat ve Dicle ile dört kutsal nehri tanımlamaktır. Cennet ırmaklarının altında Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın başları ile büyük günahın işlenmesiyle ayrı düşmelerine de neden olan meyve ağacı alegorik olarak yer almaktadır (Şekil 6). Harita oldukça ayrıntılıdır. Kudüs haritada diğer örneklerde olduğu gibi merkezde işaretlenmiştir.

Şekil 6: London Psalter Haritası ve büyütülmüş parçasında cennet ve ırmakları (Barber, 1989).

Psalter Dünya Haritası sembolik olarak dini, efsanevi, tarihi ve coğrafi içerikleri üst üste biriktirmiş ve birleştirmiştir. Aynı zamanda, içerikler, genellikle İncil ve eski zamanlardan bu haritanın oluşturulduğu XIII. yüzyılın ortalarına kadar uzun bir süre boyunca eş zamansızdır. Üzerinde gerçek mekânsal oranlar bozulmakta, çizimlerin ayarlanması nedeniyle kara ve deniz konturları tamamen deforme olmaktadır. Psalter Dünya Haritası, tarihle uyum içinde gerçek imgesel bir mozaik gösterir. Bu mozaikte İncil'den (Ağrı Dağı'ndaki Nuh'un Gemisi, Doğudaki Cennet Bahçesi, Cennet Nehirleri), Yunan mitolojisinden (Herkül'ün Sütunları, Amazonlar, Truva), Yeni Ahit'ten (Mesih'in dünyevi misyonunun yerleri), Avrupa kültürel ve politik tarihinden (Roma, Konstantiniyye) anlatıları canlandıran mekânların bulunduğu senkron-diakronik (tarihle eşzamanlı) ve gerçek bir yaratıcılık sergilenir. Bu şekilde, zaman ve mekân göreceli hale getirilir ve dünyanın hayali bir asenkron-bütünsel resmiyle birleştirilir (Grcic, 2020, s. 25-31).

Söz konusu haritanın temel işlevi, adanmışlık pratiği sırasında nesne ile gözlemci arasındaki etkileşime hizmet etmek için dünyanın kartografik görüntüsünü, Tevrat ve İncil temsillerinin illüstrasyonunu kullanmaktır (La Porte, 2012, s. 116). Mezmur Dünya Haritası, gerçek dünyayı inanç bağlamı üzerine yerleştiren Orta Çağ yarı efsanevi coğrafyasını sunmakla birlikte aynı zamanda dua sırasında gözlemciye alternatif bir haccı hatırlatmak ve buna uygun bir rehber olmak için de tasarlanmış manevi bir haritadır. Maddi dünyanın kavramlarını manevi dünyanın teolojik kavramlarıyla iç içe geçirir (Wacha & Brott, 2020, s. 148-162). Mezmur Dünya Haritası aslında tüm evreni Hristiyan kozmolojisi ve eskatolojisi ruhuyla gösteren üç parçalı bir imgedir; *cennet krallığı, dünya krallığı ve kutsal ruh* (Grcic, 2020, s. 25-61).

4. Haritalardaki Cennet Tasvirlerinin Orta Çağ Avrupa Toplumu Üzerindeki Etkileri

Cennet, Orta Çağ mapamundilerinin neredeyse tüm varyantlarında grafiksel olarak işlenen önemli konulardan biri olmuş ve araştırılmıştır. Erken T-O haritalarından zonal ve daha sonraki geçiş tiplerine kadar olan kartografik temsillerde ve işlenen örneklerde görüldüğü gibi cennete her zaman en tepede yer verilmiştir. Modern haritalama uygulamalarında önemli olan Yer'in ölçümüdür. Bin yıl önce ise bir dünya haritasının Tevrat ve İncil'de yazılanları yansıtması ve temel Hristiyan doktrinine itiraz etmemesi beklenen bir zorunluluktur. Bu doktrine göre cennet, Roma ya da Paris'ten daha az gerçek olmayan bir yer olarak kabul edildi. Orta Çağ mapamundileri bir şekilde bu amacı gerçekleştirdi ve modern haritaların işlevlerinden temelde farklı bir işlev gördü. Coğrafi konumlar arasındaki gerçek mesafeden ziyade Giorgio Mangani'nin *topoi* (ikon-olaylar) olarak adlandırdığı şeyin bitişikliğine ve görsel önemine dayanan mapamundi, İncil anlatılarını inananların zihnine güçlü bir biçimde damgalayabilen anımsatıcı araçları oluşturdu. Bununla birlikte, işlevleri belirtildiği gibi tamamen didaktik de değildi. Klasik zamanlar, İncil zamanı ve çağdaş zamanlar gibi farklı zamansal boyutların birleştirilmesini de sağladılar. Böylece mapamundiler, Yer'in fiziksel coğrafi özellikleri ile tarihin somut olmayan özelliklerini birleştiren birer meditasyon ve ahlaki olarak kendini geliştirme araçları olarak sunuldu. *Örneğin, haritadaki Eden'in varlığı, insanlığın düşüşü olarak adlandırılan büyük günah ve bunun sonucunda bir kurtuluşun gerekliliğini hatırlattı. Böylece harita üzerinde izlenen geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasındaki manevi yolda bir kilit istasyon oluşturdu* (Dora, 2007, s. 1-4).

Haritanın bu anımsatıcı ve meditatif işlevi, koordinat temelli Batlamyus haritalamalarının yeniden biçimlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla değişti. Orta Çağ mapamundilerinin aksine, Batlamyus haritaları evrensel tarih için değişmez kalıplar değil, yeni coğrafi keşiflerden elde edilen verilerle doldurulacak geçici belgelerdi ve yalnızca zaman içindeki bir anı tasvir ettiler. Bu nedenle, tarihsel varyantları dışında artık cennet için bir yer sunmadılar. XIV. yüzyıla gelindiğinde, uzayda, uzak olan çağdaş bir cennet fikri, zaman içinde uzak olan ve dolayısıyla eşit derecede erişilemeyen kayıp bir cennet kavramına kaymıştır. İlahiyatçıların Eden'in bir zamanlar yeryüzünde olduğuna, ancak Tufan tarafından tamamen tahrip edildiğine dair artan inancı, cennetin yeni ve (bir şekilde paradoksal olarak) daha ayrıntılı eşlemelerine yol açtı. XVIII. yüzyıla kadar, kartografik otorite, Kutsal Kitapların otoritesini alegorik yani kinayeli ve dolaylı yoruma karşı savunmak için yeni İncil tefsirleri tarafından kullanıldı. Tarihsel dönemden bağımsız olarak, cennetin haritalanması her zaman bir meydan okuma ve bir

paradoksu da temsil etmiştir. Adı konulmayan meydan okuma, insanın erişemeyeceği bir yerin haritalanması, görünmeyen görünür kılınması biçiminde gerçekleşmiştir. Bu teşebbüsün takibi, Batı coğrafi hayal gücünün tarihinde aşırı bir alıştırmaya olarak okunabilir, aynı zamanda cennetin kendisiyle sınırlı değildir. Sonuçta keşifler tarihi cennetlerle doludur. John Gilles'in belirttiği gibi; *her büyük coğrafi keşiften önce, keşiflerin ya da anakaraluların korkularını ve arzularını yansıttığı ve eşlemeleri aracılığıyla yeni keşfedilen toprakları tanıdık hale getirdikleri ütopyik cennet adaları olan zihin adalarının yaratılmasından daha önce geldi* (Mangani, 2006, s. 127).

Mangani (2006)'ye göre; *En uç tezahürlerinde dahi, haritalama her şeyden önce bilişsel bir uygulamadır. Bu uygulama bize, bilinmeyi rasyonalize etmek, yerelleştirilmesi, sınırlandırılması, görselleştirilmesini sağlamak yoluyla aşikâr olmayı aşına kılmak ve kavramak için tipik bir Batılı tutum olduğunu göstermektedir* (s. 127). Bu anlamda, cennetin insular doğası sürpriz olarak gelmez. Cenneti haritalama, harita ile kültürel bir eser olarak üretim arasındaki ilişkiyi yeniden bağlamsallaştırmayı ve yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu da yalnızca *politik-araçsal* bir *Harleian*¹ okumasından *ahlaki-ikna edici* bir anlayışa geçmeyi amaçlayan ve gittikçe büyüyen bir kartografik literatürde, haritalar ve eşlemeler gövdesi içinde yer alabilir. Cenneti haritalama, haritacılık tarihinde çağdaş gidişata önemli bir teorik ve deneysel katkı sağlar. Fakat aynı zamanda, inançların coğrafyasına ve kutsallara olan ilginin yeniden canlanmasıyla beslenen, daha geniş çağdaş tartışmalarda da özellikle Orta Çağ zamanında yer almıştır. Haritalarda cennetin ikonografik sembollerle yerinin gösterilmesi, okur için çok sayıda ayrıntılı not ve illüstrasyon sunmasının yanında sadece karmaşık grafik dokularında cenneti bulmak için değil, haritaların kendilerini anlamlandırmak için de faydalı olmuştur (Dora, 2007, s. 1-4).

Orta Çağ Avrupa mapamundileri, cenneti dünyevi olarak haritaların en tepesinde ve doğuda göstererek bahsedildiği gibi Hristiyanlar için ruhsal, bedensel ve toplumsal bir *meditatif* görev üstlenmelerinin yanında bir cennete ulaşma arzusu da oluşturmuştur. Bu arzu sayesinde

---

¹ British Library'nin ana, *kapalı* koleksiyonlarından biridir. Harleian Koleksiyonu olarak da bilinir. Koleksiyon, 7.000'den fazla el yazması, 14.000 tüzük ve 500 rulodan oluşmaktadır. Bunların çoğu Avrupa dillerinde olup, büyük bir kısmı Yunancadır. Kütüphane ayrıca İbranice ve Doğu dillerinde de öğeler içerir. Harley Koleksiyonu'nda Ramsey Psalter, Harley Altın İnciller, Arnstein İncili, Roman de la Rose'un en iyi aydınlatılmış kopyalarından biri, Guthlac Roll, Splendor Solis, Lady Jane Grey'in dua kitabı ve bir kopyası ile Kraliçe I. Elizabeth'in Tilbury konuşması bulunur.

papazlar, kralları ve halkı Haçlı Seferleri için kolaylıkla ikna edebilmişlerdir. Aynı şekilde Yeni Çağla birlikte sürekli olarak doğuya ulaşma arzusu içindeki denizcilerin uzun süreli deniz seferlerine çıkmalarının nedenleri olarak yalnızca ticareti öne sürmek de yetersiz kalmaktadır. Zira en doğudaki cennete ulaşma düşüncesi de önemli bir meditatif etkidir. Bu açıdan bakıldığında coğrafi keşiflerin başlaması, gerçekleştirilmesi ve kolonizasyon düzeninin kurulmasında da mapamundilerdeki cennet tasvirinin dolaylı da olsa etkileri açıktır. Diğer yandan, günümüz jeopolitik çatışmalarının merkezinde bulunan Orta Doğu, bu arada dünyevi cennetin yeri olarak tarif edilen Kudüs ve mücavir alanının Batılı güçler tarafından sürekli kontrol edilmeye çalışılması da manidardır. Zira burası cennetin dört ırmağının aktığı, vaade dilen toprakları da içine alan bir yerdir. Bu anlamda Türkiye, Azerbaycan, İran, Suriye, Irak, Mısır, Afganistan ve Pakistan toprakları Tevrat, İncil ve adı geçen haritalara göre dünyevi cennetin üzerindedir. Son olarak Orta Çağın kutsal kitapları dışındaki kitaplarının sayfalarında, kilise yazılarında ya da duvarlara asılabilecek boyuttaki daha büyük hazırlanan haritalardaki sözü edilen ikonografiler, kilise mensupları ve halk için hac ritüelini öğrenme, belki de izleyerek hacı olma görevinde de bulunmuşlardır.

SONUÇ

Sonuç olarak Özellikle III. yüzyıldan sonra çizilen Orta Çağ Hristiyan dünyasındaki haritalar, dinin etkisiyle biçimlenmiş haritalardır. Mapamundi adı verilen bu haritaların T-O ve bunun Ebsorf ve Herofford versiyonlarının üretiminde; cennet ve kutsal sayılan mekânlar tasvir edilirken Helenistik Dönem mitleriyle birlikte daha çok Musevi ve Hristiyan inançlarının öğretileri doğrultusunda hareket edilmiştir. Hz. Âdem, Hz. Havva, iblisi temsil eden yılan, yasak ağaç ve meyve, cennetten kovulma anı ile cennetin dört ırmağı haritaların en tepe noktasında yer almıştır. Bu tepe nokta doğuyu gösterdiği için cennet, Kudüs'ü de kapsayacak biçimde en doğuda gösterilmiştir. Bu anlamda adı verilen haritalara ezoterik görevler de yüklenmiştir. Böylece haritalar hem kutsal kitaplarda anlatılan unsurları görselleştirerek anlaşılabilirliğini artırmış ve inanç üzerinde kuvvetlendirici etki yapmış hem de bu sayede doğudaki kutsal mekânlara ve cennete ulaşma arzusunu teşvik ederek Haçlı Seferleri gibi kanlı mücadelelere iknada papazların elini kuvvetlendirmiştir. Diğer yandan Yeni Çağda cesur gemicilerin dünyanın doğusundaki cenneti bulmak için denizlere açılmalarına böylece yeni kıtaların keşfine yol açmış ancak sözü edilen cennet bulunamamıştır. Bunun yerine keşfedilen yerler Hristiyan krallar adına fethedilmiş, buralarda yaşayan insanlar üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürütülmüş, sömürü düzeni inşa edilmiş, Batı zenginleşirken dünyanın geri kalanı yoksulluğa itilmiştir. Dünyada keşfedilecek yer kalmayınca özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıl

teologlarınca bu sefer Tevrat ve İncil’de anlatılan cennetin dünyevi olmadığı, en azından bir zamanlar haritalarda gösterilen yerde bulunsa bile insanların günah içinde olmaları nedeniyle Hz Nuh’a atfedilen tufanında seller tarafından yok edildiği tezi ileri sürülerek cennetin yerine bir esneklik kazandırılmıştır. Diğer yandan Musevi ve Hristiyanların kutsal kitaplarında apocalypse/kıyametten sonra Tanrı’nın cennetin eski yerinde tekrar yeni cennete dönüştüreceği inancı günümüzde de kuvvetli bir biçimde devam etmektedir. Bu nedenle cennetin bulunduğu topraklar başkalarının kontrolünde olmamalıdır. Bütün bunların ötesinde her ne olursa olsun bütün Orta Çağ boyunca yaygın olarak çizilen mapamundilerde cennet tasvirleriyle birlikte diğer ikonografinin kartografyanın sanatsal yönünü temsil ettiği ve bu anlamda kültürel bir değer taşıdığı da ortadadır.

KAYNAKÇA

- AGI Report. (1992). Cartography and geographical information systems, *Education, Training and The Cartographic Journal*, 29(1), 51-54.
- Antichthones, <https://dbpedia.org/page/Antichthones>, (Erişim tarihi: 23.02.2022).
- Arrowsmith, S. (2007). *Hereford cathedral's medieval world map*. 1-7. <https://historywm.com/file/historywm/hereford-cathedrals-world-map-sarah-arrowsmith.pdf>, (Erişim tarihi: 06.07.2022).
- Bagrow, L. (1964). *History of cartography*. Revised by R. A. Skelton, C. A. Watts and Co.
- Barber, P. (1989). Visual encyclopaedias: the hereford and other mappae mundi. *the map collector, autumn*, no. 48, figure on p. 5. london psalter map, British Library, <https://www.bl.uk/learning/timeline/item99816.html>, (Erişim tarihi: 06.07.2022).
- Beatus of Liebana (October 17, 2007). <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/536298>, (Erişim tarihi: 23.04.2022).
- Cennet, TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 24.04.2022).
- Certeau, M. (1984). *Walking in the city, part iii spatial practices, the practice of everyday life*. (Translator S. Rendall), University of California Press.
- Craig, M. (2006). Experience of the new world and aristotelian revisions of the earth's climates during the renaissance. *History of Meteorology*, 3, 1-16.
- Dora, V. D. (2007). *Review of scafi, alessandro, mapping paradise: a history of heaven on earth*. <http://www.hnet.org/reviews/showrev.php?id=12944>, (Erişim tarihi: 06.07.2022).
- Duzca, M. (2014). *Medival world maps: diagram of a christian universe*. University of Melbourne.
- Edson, E. (1997). *Mapping time and space: how medieval mapmakers viewed their world*. British Library.
- Feletra, M. (t.y). *The ebsorf map*. <https://michaelfaletra.weebly.com/ebstorf-map.html>, (Erişim tarihi: 22.04.2022).
- Fırıncioğulları, S. (2016). Sosyal bilimler ve hermeneutik üzerine kısa bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, S. 33, 37-48.

- Grcic, M. (2020). *Geographical image of the world in the London psalter maps from the 13th century*. Collection of Papers - Faculty of Geography at the University of Belgrade, 25-61. doi: 10.5937/zrgfub2169025G
- Harley, J. B. & D. Woodward. (1987). *The history of cartography. volume 1*. University of Chicago Press.
- Harman, Ö. F. (2013). *Yafes: tdv islâm ansiklopedisi*. C. 43, 174-175.
- Harvey, P. D. A. (1996). *Mappa mundi: the hereford world map*.
- Hezekiel, (5: 5). <https://kutsalkitap.info.tr/?q=hez%205>, (Erişim tariih: 22.06. 2022).
- Köktürk, K. (2004). Haritacılığın 5000 yıllık yürüyüşü I, II. *hkm Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, Ankara.
- La Porte, M. (2012). A tale of two mappae mundi: the map psalter and its mixed-media maps. A Thesis Presented to the University of Guelph Atrium. Ontario, Canada.
- Lee, H. D. P. (1962). *Aristotle's meteorologica: (English translation)*. Harvard University Press.
- Madge, J. (1965). *The tools of science: an analytical description of social science techniques*. Anchor Books Doubleday and Comp.
- Mangani, G. (2006). *Cartografia morale: geografia, persuasion, identita*. Modena.
- McKenzie, Stephen J. L. (2000). Conquest landmarks and the medieval world image, Doctoral Candidate at the Universty of Adelaide English Departmen.
- Özgüç, N. & Tümertekin, E. (2000). *Coğrafya: geçmiş-kavramlar-coğrafyacılar*.
- Öztürk, M. (2004). Adem, cennet ve düşüş. *Milel ve Nihal*. C. I(2), 151-186.
- Pickles, J. (2006). *Uzamların tarihi* (Çev. K. Işık).
- Pischke, G. (2014). The Ebstorf Map: Tradaton and content of a medieval picture of the world. *History of Geo- and Space Sciences* 5(2), pp. 155-161, doi:10.5194/hgss-5-155-
- Rhind, D. W. (1993). *Mapping for the new millenium*. cologne, 16. International Cartographic Conference, Cologne.
- Şahin, M. S. (1993). *Cennet: tdv islâm ansiklopedisi*. İstanbul. C. 7, 374-376.
- Tanrikulu, M. (2017). *Haritaya davet*. Yeditepe Yayınevi.

- Tanrikulu, M. (2022). Orta çağ avrupa haritalarında ezoterik sembolizm. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(33), 198-213.
- Tekvin, (2:8-14). <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar%202:%208-14>, (Erişim tarih: 22.06.2022).
- Tiegreen, C. A. (2021). *Heaven on earth in medieval europe: material expressions of an immaterial realm*. Dissertation, Georgia State University, doi: <https://doi.org/10.57709/23880225>.
- Wacha, H. & Brottl L. L. (2020). Reframing the world: the materiality of two mappamundi in BL, Add. MS 28681, *Imago Mundi*, 72(2),148-162. doi: 10.1080/03085694.2020.1748374.
- Woodward, D. (1987). *The history of cartography*: The University of Chicago Press. V. I(18), 309-312.
- Yaratılış Kitabı, (2:8-9). <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar%202:%208-14> (Erişim tarihi: 22.06.2022)
- Yiğit, İ., Kaya, Z., Gölge, S., Şengül, E. & Kök, R. (2013). Ortaçağ avrupa düşüncesinde dünya imajı: t-o haritaları. *International Journal of Social Science Research*, 2(2), 78-112.